ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2012, 19(3), p. 843–858.

ISTORINĖS LDK TEISĖS AIDAS MODERNIOJOJE LIETUVOS TEISĖJE

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas mindaugasmaksimaitis@mruni.eu

Pateikta 2012 m. gegužės 3 d., parengta spausdinti 2012 m. rugpjūčio 12 d.

Anotacija. *Atkuriant XX a. pradžioje nepriklausomą Lietuvos valstybę, pasikliauta jos teritorijoje iki Pirmojo pasaulinio karo galiojusios svetimos – pirmiausia Rusijos imperijos – teisės laikina recepcija, nelauktai atvėrusia kelią ir savo istorinės teisės reliktams grįžti. Svarbiausiais kanalais, kuriais Lietuvos istorinės teisės normos gausiai įsiliejo į rusų teisę, buvo Lietuvos Statuto normų recepcija 1679 metų Soboro teisyne, kurių dalis iš jo vėliau perkelta į Rusijos imperijos įstatymų sąvadą; iš Lietuvos Statuto normų dėl istorinių aplinkybių susiformavo teisinės išimtys, galiojusios tik Kairiakrantėje Ukrainoje; kai kuriomis Lietuvos Statuto normomis tiesiog kiek pasinaudota rusų teisės atnaujinimo ir patobulinimo tikslu. Dėl rusų teisės recepcijos modernios Lietuvos valstybės teisė tapo susieta su istorine LDK teise.*

Reikšminiai žodžiai: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisė, Rusijos imperijos teisė, modernioji Lietuvos teisė, teisės perimamumas.*

© Mykolo Romerio universitetas, 2012
© Mykolas Romeris University, 2012
ISSN 1392-6195 (print), ISSN 2029-2058 (online)
http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/
http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/

Įvadas

Carinės Rusijos teisės vystymuisi istorijos bėgyje nemažą poveikį padarė LDK teisė, nemaža Lietuvos Statutų normų įvairiais kanalais pateko į XIX a. parengtą Rusijos imperijos įstatymų sąvadą, jame užsikonservavo ir išliko. Todėl laikina rusų teisės recepcija valstybingumą atkūrusioje Lietuvoje sugrąžino ir šios teisės kadaise pasisavintas Lietuvos Statuto normas, modernioji Lietuvos valstybės teisė tuo būdu nelauktai tapo susieta su sava istorine LDK teise. Su rusų teise sugrįžusiomis lietuviškos kilmės istorinės teisės normomis jų tėvynėje naudotasi, galima sakyti, anonimiškai, šio fakto nereikšminant, šių normų viešai nesistengta savintis ar tapatinti jas su sava senąja teise, nors kai kurių veikėjų atsargiai puoselėtos viltys jomis plačiau pasinaudoti ateityje, planuojant savų įstatymų atnaujinimą ir galvojant apie kodifikavimą.

Net tyrinėjant 1918–1940 metų Lietuvos teisės šaltinius, tyrėjo dėmesys buvo ir iki šiol paprastai lieka koncentruojamas į atitinkamus to meto Lietuvos nacionalinius teisės aktus bei gausius recepuotus svetimus – šalia Rusijos imperijos, taip pat Prancūzijos, Lenkijos Karalystės, Vokietijos imperijos bei vietinius Pabaltijo gubernijų – įstatymus, anuomet suvaidinusius reikšmingą vaidmenį nacionalinės teisės atgimime ir plėtojimesi. Ir tik išskirtinais atvejais mėginama pažvelgti į tai, kokia vieta šioje teisėje teko istorinei, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, XVI–XVII a. vienai labiausių Europos žemyne išvystytų teisės sistemų, kuria pagrįstai didžiuojamės, bet kurios svarbiausiuoju šaltiniu laikomas Lietuvos Statutas naujaisiais laikais diletantų kartais esti nepagrįstai nuvertinamas arba, dažniau, visų tiesiog pamirštamas.

Šiame straipsnyje siekiama išryškinti svarbiausius kanalus, kuriais LDK istorinė teisė skynėsi sau kelią į rusų imperijos teisę, su kuria vėliau sugrįžo į valstybingumą atgavusį savo kraštą.

1. Istorinės LDK teisės gaivinimo idėja XX a. pradžioje

Nepriklausomos Lietuvos valstybės XX a. pradžioje kūrimas, suprantama, tuo pat metu reiškė ir jos nacionalinės teisės kūrimą. Pirmieji praktiški žingsniai šia linkme padaryti išsyk Lietuvos Tarybai paskelbus 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktą, t. y. kur kas anksčiau, nei vėlyvą 1918 m. rudenį susidarė sąlygos laikinajai konstitucijai priimti ir pirmajai vyriausybei sudaryti: atskirų, laikytų atkuriamai valstybei svarbiausiais, būsimųjų įstatymų – Steigiamojo Seimo rinkimų, teismų sutvarkymo, notariato ir hipotekos, savivaldybių ir kitų – projektų Tarybos Teisių komisijoje rengimas pradėtas dar tų pat metų pavasarį[1]. Tuo metu Tarybai buvo perduoti ir jau kiek anksčiau Rusijoje ėmusios vystyti veiklą Lietuvių vyriausiosios tarybos 1917 m. pabaigoje sudarytos

1 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius, 1991, p. 397–398; Lietuvos Tarybos Teisininkų komisijos 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA). F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.

P. Leono vadovaujamos Juridinės komisijos parengti Lietuvos laikinojo valdymo, konstitucijos, Steigiamojo Seimo rinkimų, vietos savivaldybių įstatymų projektai[2].

Šie darbai nereiškė, jog puoselėtos viltys kurti iš principo naują, visiškai atitinkančią naujas sąlygas, grynai lietuvišką teisės sistemą. Suvokta, jog nerealu tikėtis staigiai, nepertraukiant teisinio visuomeninių santykių reguliavimo, naujai atkuriamoje Lietuvos valstybėje sukurti savą teisę, tad viltys dėtos į jos teritorijoje jau galiojusios teisės perimamumą, į panaudojimą viso to, kas rasta bent laikinai tinkama iki nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos žemėse galiojusioje teisėje.

Natūralu, kad apsišvietusios Lietuvos visuomenės dalies ir atkuriamos valstybės veikėjų patriotizmas jų žvilgsnius kreipė ir į jos pačios istorinę – Didžiosios Kunigaikštystės laikų – teisę, į šešiasdešimt metų XVI a. tobulintą ir savo lygiu visos Europos mastu pasiekusį neabejotinas aukštumas, daugiau nei tris šimtmečius ne tik savame krašte, bet ir kaimyninėse šalyse galiojusį Lietuvos Statutą. Kaip vieną bandymų istorinės Lietuvos teisės pasiekimus panaudoti atkuriamos nepriklausomos Lietuvos teisei, paminėtinas Lietuvių vyriausiosios tarybos Rusijoje čia jau paminėtai Juridinei komisijai duotas pavedimas renkamą ateities reikmėms teisinę medžiagą derinti su atitinkama medžiaga, išlikusia Lietuvos Statutuose[3]. Linkusios remti nacionalinės teisės perimamumą idėjos ir net kai kurie realūs veiksmai jų realizavimo linkme reiškėsi taip pat teisės klausimais užsiiminėjusioje Lietuvos Tarybos komisijoje: apie numatomas senosios istorinės teisės studijas, siekiant ją panaudoti rengiant įstatymų projektus, Tarybą 1918 m. balandžio 26 d. informavo J. Vileišis[4]. Panašių idėjų gyvybingumą liudijo A. Janulaičio mintys, išdėstytos pasirodžiusiame jo straipsnyje apie Lietuvos Statutus ir jų istoriją, kuriame Lietuvos Statutą jis apibūdino kaip iki šiol gyvuojančią teisinę tradiciją. Statutas, pasak A. Janulaičio, esąs „daug kur užsilikęs mūsų gyvenime, kaip neatimama jo dalis“[5].

Suprantama, Statuto atgaivinimas būtų įtikinamai parodęs ir patvirtinęs Lietuvos istorinės teisės tęstinumą. Bet tuo pat metu, deja, teko pripažinti, kad toks mėginimas neišvengiamai sukeltų nenusakomą sumaištį jau vien dėl to, kad XVI a. LDK teisės aktai, rūpinęsi daugiausia bajorijos interesais, jau nebūtų tenkinę demokratiniais pagrindais atkuriamos valstybės poreikių. Mechaninis Lietuvos teisės tęstinumas XIX a. buvo nutrauktas netekus jai valstybingumo, nutrauktas negrįžtamai, nes tęstinumo po daugiau nei šimtmečio atkūrimą neįmanomą darė esminiai pakitusi epocha: XX a. pradžios politinės, ekonominės, socialinės ir kitos sąlygos Lietuvoje ir aplink ją jau nebuvo panašios į egzistavusias jai netenkant valstybingumo, o Lietuvos Statutas, teisiškai įtvirtinęs feodalinę žemėvaldą bei kitus realiai jau nustojusius egzistuoti institutus bei teisinę tvarką, nebebuvo naujajam gyvenimui tinkamas. Praėjęs laikas praktiškai nebeišsaugojo ir Statuto pagrindu susidariusių teisinių santykių, gyventojai jau buvo persiėmę svetimųjų

2 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, *supra* note 1, p. 285–286; P. Leono 1918 05 25 raštas Lietuvos Valstybės Tarybai. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 27, lap. 1.

3 *Pranešimai Lietuvių vyriausiosios tarybos Rusijoje*. 1917, 1: 12.

4 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, *supra* note 1, p. 240; V. Stašinsko 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.

5 Janulaitis, A. Lietuvos Statutai ir jų istorija. *Lietuvos aidas*. 1918, 98.

diegtų teisinių sistemų įtaka. Pagaliau, istorinės teisės tęstinumo atkūrimą neįmanomą darė ir su pasikeitusia epocha pakitęs teisės bei jos funkcijų supratimas.

Visa tai pripažino ir A. Janulaitis, ne tik keldamas istorinės Lietuvos teisės pasiekimus ir reikšmę, bet ir pasisakydamas prieš tiesioginį pozityviosios teisės pagal Statutą galiojimo atnaujinimą: „Ar galima reikalauti pilno grąžinimo Lietuvių Statuto? Anaiptol, ne. Tai reikštų eiti atgal. Gyvenimas nestovi vietoje, atgal grįžti nebegalima, nebegalima grąžinti baudžiava ir ponų privilegijos. Daug ko nėra tenai, kas dabar yra gyvenime.“ Statutas dabar turintis būti vertinamas kaip tam tikras savosios garbingos praeities epizodas, bet esamomis sąlygomis nesą reikalo gaivinti to, kas jau negrįžtamai praėjo[6].

Iš tiesų, LDK teisės aktai jau vargiai ar bebūtų pajėgę geriau tenkinti naujais pagrindais atkuriamos valstybės poreikių už tuo metu galiojusią rusų, juolab lietuviškoje Užnemunėje taikytą kur kas modernesnę XIX a. prancūzų ir Lenkijos karalystės, teisę.

Tad realiai LDK ir atkuriamos valstybės teisės sistemas tarpusavyje galėjo sieti jau ne atitinkamos pozityviosios teisės normos, o tik kai kurių teisinių idėjų bei principų – teisinės valstybės, teisės viršenybės, parlamentarizmo, valdžių padalijimo, teismų nepriklausomumo ir atskyrimo nuo administracijos, žmogaus teisių – užuomazgos, nesunkiai aptinkamos senojoje LDK teisėje[7], ir tuo pat metu buvusios svetimos galiojusiai carinės Rusijos teisei, grindžiamai legitimizmo, patvaldystės, autokratijos principais. Simboliškai šias sąsajas atspindėjo atkuriamos Lietuvos valstybės aukščiausiosioms įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių institucijoms parinkti istoriniai atitinkamų LDK institucijų – Seimo ir Vyriausiojo Tribunolo pavadinimai, taip pat kai kurie jų teisinio statuso bei vykdomų funkcijų aspektai.

Reikia prisiminti, jog į Rusijos imperijos sudėtį Abiejų Tautų Respublikos XVIII a. pabaigoje įvykdytais padalinimais inkorporuotose teritorijose, ankstesniais laikais įėjusiose į LDK sudėtį, o rusų vadintose Vakarų kraštu, pradžioje buvo naikinami tik įsakmiai jų santvarkai priešingi Statuto artikulai, buvo įvedami tik kai kurie imperijos įstatymai, pirmiausia – reglamentuojantys viešąsias gyvenimo sferas (valstybinę, administracinę), bet apskritai imperatorės Jekaterinos II manifestais, kaip tai buvo ir anksčiau Rusijos užgrobtose LDK dalyse, palikta galioti čia nuo seno veikusi teisė[8]. Todėl Lietuvos Statutas ir toliau kuriam laikui liko autoritetingu, visai Vakarų krašto teritorijai bendru ir po prijungimo joje galiojusią vietinę teisę vienodinančiu šaltiniu, nors rusų įstatymai laipsniškai iš apyvartos gujo ir kitas Statuto normas, ilgainiui ėmusias sudaryti jau tik vietines išimtis vis plačiau įsigalinčioje rusų teisėje. Pagaliau tos išimtys iš esmės tebuvo likusios privatinėje teisinio reguliavimo sferoje.

Ėmusis Rusijoje XIX a. įstatymų tvarkymo, šias išimtis, akivaizdžiai tobulesnes už rusų teisę[9], numatyta susisteminti skyrium nuo bendrųjų imperijos teisės aktų. Tokio rinkinio, pavadinto Vakarų gubernijų vietinių įstatymų sąvadu[10], projektas, vadovaujant

6 Janulaitis, A., *supra* note 5.

7 Raulinaitis, P. V. *Parlamentarizmas*. Klaipėda, 1925, p. 7.

8 *Svod miestnych zakonov Zapadnych gubernij*. Projekt. Sankt-Peterburg, 1910, p. 3.

9 Janulaitis, A. Kaip buvo panaikintas Lietuvos Statutas. *Teisė.* 1940, 52: 195; Plateris, A. Lietuvos Statuto panaikinimo 100 metų sukaktis. *Teisė*. 1940, 52: 218.

10 *Svod miestnych zakonov zapadnych gubernij*, *supra* note 8.

buvusiam Vilniaus universiteto profesoriui I. Danilavičiui, buvo parengtas 1837 m. Į jį patekusių teisės normų šaltiniu dažniausia buvo įvardijamas Trečiasis Lietuvos Statutas.

Dar Vakarų gubernijų vietinių įstatymų sąvado projektą rengiant, šio krašto vietinės teisės galiojimas buvo susilaukęs stiprėjančio caro biurokratijos pasipriešinimo. Pirmiausia pasigirdo niekuo nepagrįsti vietinių generalgubernatorių tvirtinimai, esą Lietuvos Statuto normos pasenusios[11]. Neužsiminta apie tų normų atnaujinimo galimybę, o paprasčiausiai siekta jas panaikinti ir pakeisti taip pat tik ką susisteminta, bet nemodernizuota ir iš tiesų ženkliai atsilikusia bendrąja imperijos teise[12]. Žymaus istorinės lietuvių teisės galiojimo Rusijos imperijoje tyrinėtojo Peterburgo profesoriaus Aleksandro Noldės tvirtinimu, iš tiesų esą „niekaip negalima tvirtinti“, kad Rusijos imperijos įstatymų „išplatinimą apskritai kokioje nors vietovėje būtų galima vertinti žingsniu į priekį“, o Lietuvos ir Lenkijos teisę „jokiu būdu negalima laikyti mažiau tobula už bendraimperinę“[13]. Ryškėjo tikrosios pastangos grynai politiniais sumetimais, siekiant Lietuvos ir Lenkijos rusinimo ir visapusiškesnio jų integravimo į Rusijos sudėtį, o kartu jas baudžiant už carizmo nuslopintą 1831 metų sukilimą[14], atsisakyti Vakarų gubernijose galiojusių vietinių teisės išimčių, t. y. likviduoti Lietuvos Statutu besiremiantį buvusį tų gubernijų teisinį savitumą.

Stiprėjanti akcija baigėsi tuo, kad caras Nikolajus I, pritardamas tų teisinių savitumų išsaugojimo priešininkams[15], 1840 m. birželio 25 d. (senu stiliumi, liepos 8 d. – nauju) įsaku, atvirai reikšdamas imperines pretenzijas į Vakarų gubernijas, savo kilme, papročiais ir polinkiais neva nuo amžių esančias rusų žemėmis[16], įpareigojo nuo šiol „bet kokį Lietuvos Statuto ir visų šio Statuto pagrindu arba jį papildant išleistų Seimo konstitucijų ir kitų nutarimų galiojimą nutraukti, pakeičiant juos bendraisiais Rusijos įstatymais“[17].

Nuo to laiko iki pat Pirmojo pasaulinio karo pagrindinėje Lietuvos teritorijos dalyje veikiančia teise tapo Rusijos imperijos teisė, didžiąja dalimi susisteminta šešiolikoje Rusijos imperijos įstatymų sąvado tomų.

Rusijos imperijos įstatymų sąvado paskelbimas svarbiausiu galiojančiu teisės šaltiniu lietuviškose rusų aneksuotose žemėse svarbiausia reiškė vietinių, nerusiškų teisės šaltinių galiojimo šiose žemėse panaikinimą. Kaip tik to tiesiogiai ir buvo siekiama. Tačiau nei cituotame caro 1840 metų įsake, nei realiame Rusijos gyvenime tuo nebuvo atsiribota nuo Lietuvos istorinės teisės, anksčiau padariusios tiesioginį poveikį rusų teisei, bei nuo Lietuvos Statuto normų, įvairiais kanalais patekusių į Imperijos įstatymų sąvadą.

---

11 *Istorija gosudarstva i prava Ukrainskoi SSR v trioch tomach*. Kiev, 1987, t. I, p. 201.

12 Anners, E. *Istorija evropeiskogo prava*. Moskva, 1996, p. 357.

13 Nolde, A. E. *Očerki po istorii kodifikacii mestnych graždanskich zakonov pri grafe Speranskom*. Vypusk 1. Popytka kodifikacii litovsko-polskogo prava. Sankt-Peterburg, 1909, p. 227.

14 Plateris, A., *supra* note 9, p. 225; Plateris, A. Lietuvos Statuto sukaktis. *Aidai*. 1980, 4: 182.

15 Nolde, A. E., *supra* note 13, p. 246.

16 Janulaitis, A., *supra* note 9, p. 198.

17 *Polnoje cobranie zakonov Rossijskoi imperii*. Sobranije vtoroje. T. XV. 1840. Sankt-Peterburg., eil. Nr. 13591.

Faktas, jog tam tikra Lietuvos Statuto nuostatų dalis Rusijos imperijos įstatymų leidėjų buvo recepuota[18] ir ilgai rusų teisėje išlikusiais savo ypatumais paliko gilų pėdsaką[19], yra neginčijamai įrodytas pačių rusų, ir ne tiktai jų, tyrinėtojų.

2. Rusų teisės sąsajos su istorine Lietuvos teise

Tenka pasiaiškinti kanalus, kuriais istorinės Lietuvos teisės nuostatai istorijos bėgyje pateko į Rusijos imperijos įstatymų sąvadą

Parengtas ir priimtas kaip LDK teisynas, Lietuvos Statutas XVI a. įsigaliojo visoje to meto plačioje ir įvairiatautėje Kunigaikštystės teritorijoje. Ir ne tik joje. Neturėdami savo teisyno, Lietuvos Statutu, kaip pagalbiniu teisės šaltiniu, greta gyvų papročių ir seimų konstitucijų, naudojosi lenkai[20]. Pagalbiniu teisės šaltiniu Lietuvos Statutas buvo taip pat Maskvos įstaigoms (*prikazams*), o vėliau padarė ypač ženklią įtaką rusų 1649 metų Soboro, dar vadinamam caro Aleksiejaus Michailovičiaus, teisynui[21]. Būtent nuo šiame teisyne surinktų normų, praėjus beveik dviem šimtams metų ir visus pirm jo Rusijoje išleistus įstatymus ir įsakus pripažinus negaliojančiais[22], XIX a. buvo pradėtas plataus masto rusų įstatymų surinkimo ir sisteminimo darbas.

Rusų tyrinėtojai yra nustatę, kad Lietuvos Statutas apskritai buvęs vienu labai svarbių Soboro teisyno šaltinių[23]. Jų darbuose teigiama, jog šio fakto įrodymui net nesą reikalo pasitelkti lyginamąjį teisėtyros metodą, nes Soboro teisyno originalo paraštėse ties kiekvienu jo straipsniu esama nuorodų į šaltinius, iš kurių tie ar kiti jame esantys teisės nuostatai paimti; čia nurodymas „*iz Litovskogo*“ esą sutinkamas ties 56 straipsniais[24], kas ir turėjo reikšti, jog tuose straipsniuose išdėstytos atitinkamos normos paimtos būtent iš Lietuvos Statuto. Peterburgo universiteto teisės istorijos profesoriaus S. Pachmano duomenimis, straipsnių, paimtų iš Lietuvos Statuto, rusiškame teisyne būta net daugiau – 66, nors ten pat konkrečiai jis jų įvardijo penkiasdešimt[25]. Tad, vienaip ar kitaip, tenka sutikti su J. Lappo, kuris, pasiremdamas V. Strojevo ir kitų rusų autorių tyrinėjimais, tvirtino, kad į Soboro teisyną buvę perkelta daugiau nei penkiasdešimt Lietuvos Statuto artikulų[26].

---

18 Lappo, J. *1588 metų Lietuvos Statutas*. I tomas. Kaunas, 1936, p. 483.

19 Nolde, A. E., *supra* note 13, p. 251.

20 Dainauskas, J. Lietuvos Statutas. *Mūsų Vytis*. 1961, 3: 87.

21 Lappo, J. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XVI-jo amžiaus įstatymų kodifikacija. *Teisė*. 1940, 52: 213; Plateris, A. *Pirmasis Lietuvos Statutas*. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1529 metų Statutas*. Chicago, 1971, p. 28.

22 Maikov, P. M. *O Svode zakonov Rossijskoi imperii*. Sant-Peterburg, 1906, p. 11; Pachman, S. V. *Istorija kodifikacii graždanskogo prava v dvuch tomach.* Sankt-Peterburg, 1876, tom II, p. 9, 25; *Obozrenije istoričeskich svedenij o Svode zakonov*. Sankt-Peterburg., 1837, p. 137.

23 *Russkoe zakonodatelstvo X-XX vekov*. T. 3. Moskva, 1985, p. 78.

24 Černov, V. M. Možno li sčitatj dokazannym, čto Litovskij Statut javliajietsia istočnikom V i IX glav Sobornogo uloženija. *Slavianskij archiv*. Moskva, 1963, p. 73.

25 Pachman, S. V., *supra* note 22, p. 236.

26 Lappo, J., *supra* note 18, p. 523.

Sprendžiant iš S. Pachmano pateiktų duomenų, Lietuvos Statuto normomis daugiausia pasinaudota dešimtajame Soboro teisyno skyriuje, skirtame teismo procesui bei nuostatams apie prievoles, kuriame esama net 33 straipsnių, paimtų iš Lietuvos Statuto.

Taip pat yra žinoma, kad M. Speranskiui ėmusis Rusijos imperijos įstatymų sisteminimo darbų, jais buvo siekiama ne vainikuoti valstybėje vykdomus pertvarkymus ar teisiniu požiūriu tuos pertvarkymus įtvirtinti, o griežtai apsiribota galiojusių teisės normų, atrinktų iš priimtųjų per paskutinį beveik dviejų šimtmečių laikotarpį ir po to surinktų į Pilną Rusijos imperijos įstatymų rinkinį, sutvarkymu ir išdėstymu pagal originalią dalykinę sistemą. Rusijos imperijos įstatymų sąvado, tuo būdu susidedančio išimtinai iš galiojančių įstatymų, sudarytojai kiekvienos teisės normos buvimą privalėjo pagrįsti nuorodomis į atitinkamą teisės šaltinį, iš kurio ji paimta, leidžiančiomis nesunkiai sužinoti normos kilmę.

Atliekant teisės sisteminimo darbą, nemaža teisės normų į Rusijos imperijos įstatymų sąvadą pateko tiesiai iš Soboro teisyno. Dalį pastarųjų, savo ruožtu, sudarė normos, čia anksčiau minėtu būdu į jį patekusios iš Lietuvos Statuto. Net iš paskutiniosios – 1914 metų – laidos Sąvado X tomo 1 dalies (Civilinių įstatymų) chronologinės rodyklės[27] matyti, kad tarp daugybės šio Sąvado tomo straipsnių, kildinamų iš Soboro statuto, esama bent 26 straipsnių, susijusių su šešiolika Soboro teisyno straipsnių, S. Pachmano įsakmiai įvardytų perimtais iš Lietuvos Statuto.

Tad vieną rusų recepuotų Lietuvos Statuto normų grupę akivaizdžiai sudaro Rusijos imperijos įstatymų sąvado straipsniai, į kuriuos jos pateko iš tarpininko vaidmenį suvaidinusio Soboro teisyno.

Antrąją Lietuvos Statuto normų imperijos įstatymų sąvade grupę sudarė Sąvado X tomo 1 dalies straipsniai, patekę į jį kaip teisinės išimtys, galiojusios Kairiakrantėje Ukrainoje – Černigovo ir Poltavos gubernijose.

Pastarųjų atsiradimą suponavo savotiškai susiklosčiusios istorinės aplinkybės.

Pirmieji du Lietuvos statutai buvo veikę visoje plačioje to meto LDK teritorijoje, neišskiriant ir nelietuviškų jos žemių. Tačiau atsitiko taip, kad netrukus po Antrojo (1566 metų) Statuto priėmimo, rengdamasis unijai su Lenkija ir siekdamas palaužti Lietuvos atstovų pasipriešinimą, Žygimantas Augustas 1569 m. Liublino seime nuo LDK atskyrė pietines, išsidėsčiusias abipus Dniepro ir apgyventas ukrainiečių, vaivadijas – Kijevo, Voluinės, Podolės ir Palenkės – ir prijungė jas prie Lenkijos; vėliau, pasirašant 1667 m. Andrusovo taikos sutartį, dalį šios teritorijos – Kairiakrantę Ukrainą, vadinamąją Mažarusiją, – Lenkija pripažino Maskvai. Taip teritorijos su galiojančia Lietuvos teise – Antruoju Lietuvos Statutu – tiesa, papildoma ir kaitaliojama vėliau išleistais atitinkamų šalių teisės aktais, atsirado pradžioje Lenkijos, o po to ir Rusijos sudėtyje[28].

Pasirodęs 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas šių teritorijų formaliai jau nebepalietė, oficialiu teisės šaltiniu jis tapo tik ženkliai sumažėjusiose to meto LDK žemėse. Tačiau pastarosios redakcijos Statutas pasirodė esąs kur kas patogesnis naudojimuisi: jis buvo išspausdintas, todėl tapo lengviau prieinamas nei rankraščiuose likę pirmieji, be

27 *Svod zakonov Rossijskich imperij*. T. X, č. I. Izdanije 1914 goda. Sankt-Peterburg, p. 413−414.

28 Al., M. Lietuvos įstatymų sąvadas (1837 metų projektas). *Teisininkų žinios*. 1954, 8: 184; Plateris, A. Senosios Lietuvos teisės raida. *Naujoji viltis*. 1977, 10: 36.

to, pirmąjį kartą išspausdintas LDK kanceliarine senąja slavų kalba (ja buvo parašyti ir ankstesnieji statutai), Trečiasis Lietuvos Statutas po to XVII–XVIII a. dar penkis kartus buvo išleistas lenkų kalba[29] ir netrukus svarbiausiu teisės šaltiniu praktiškai ėmęs virsti lenkiškas jo tekstas[30] paplito ir jau seniau nuo LDK atkritusiose teritorijose, sugebėdamas laipsniškai išstumti iš apyvartos oficialiai jose galiojusį Antrąjį Statutą[31] ir netgi virsti „mažarusiškuoju“[32].

Minėtasis Lietuvos Statuto galiojimo Lietuvai ir Lenkijai kadaise priklausiusiose Vakarų gubernijų žemėse 1840 m. panaikinimas palietė taip pat ukrainietiškas ir gudiškas teritorijas, tačiau išskyrus jau prie Rusijos prijungtas Kairiakrantės Ukrainos žemes, kuriose galiojusių vietinės teisės normų, besiremiančių Lietuvos Statutu, jis nepalietė. Suprantama, šiame nedideliame anklave, nuo 1802 m. susidėjusiame iš dviejų – Černigovo ir Poltavos – gubernijų, į Rusijos sudėtį patekusiame beveik 130 metų anksčiau nei lietuviškos žemės, teisės unifikacijos rusiška dvasia procesas buvo pažengęs kur kas toliau, nei Vakarų gubernijose, todėl čia galiojančiais realiai jau tebuvo laikomi tik kai kurie Lietuvos Statuto fragmentai.

Kiek anksčiau, dar rengdami Vakarų gubernijų vietos įstatymų sąvadą, I. Danilavičius ir jo pagalbininkai buvo įsitikinę, kad Kairiakrantėje Ukrainoje Lietuvos Statuto galiojimo mastas gerokai skyrėsi, tad jų rengiamas sąvadas netiksiąs visoms ukrainiečių gyvenamoms žemėms, ir dėl šios priežasties Černigovo bei Poltavos gubernijose dar likusiems veikti senosios Lietuvos teisės nuostatams planavo sudaryti specialų šio sąvado priedą. Bet Vakarų gubernijų vietinę teisę likvidavus, nuspręsta Černigovo bei Poltavos gubernijose veikiančių išimčių nebeišskirti, o jas įtraukti į bendrąjį Rusijos imperijos įstatymų sąvadą.

Nuosavos Jo Didenybės kanceliarijos Antrojo skyriaus specialistų parengtos Černigovo ir Poltavos gubernijų teisės išimtys, visiškai arba iš dalies besiremiančios Lietuvos Statutu, buvo išskirstytos po antrosios – 1842 metų – laidos Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalį[33] ir išdėstytos kaip atskiri įprastos formos Sąvado straipsniai, su visais kitais turintys bendrą numeraciją.

Tai padarius, Kairiakrantėje Ukrainoje 1843 m. kovo 4 d. Lietuvos Statuto, kaip istorinio vietinės teisės šaltinio, galiojimas formaliai taip pat buvo panaikintas[34], uždrausta juo remtis, ateityje leidžiant naudotis tik rusiškuoju Sąvadu ir tik į jį įtrauktomis vietinės teisės išimtimis (tačiau prie Černigovo ir Poltavos gubernijų vietinėms teisės išimtims skirtų Sąvado straipsnių esančios nuorodos į tų išimčių šaltinius išliko, jose ir toliau nurodomi atitinkami Lietuvos Statuto skirsniai ir artikulai).

---

29 Janulaitis, A. *Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas*. Kaunas, 1932, p. 183; Jučas, M. Primenenije Statuta 1588 goda v sudiebnoi praktike XVII–XVIII vekov. *Piervyj Litovskij Statut 1529 goda*. Vilnius, 1982, p. 79; Lappo, J., *supra* note 21, p. 211–212.

30 *Istorija gosudarstva i prava Ukrainskoi SSR v trioch tomach*, *supra* note 11, p. 165, 174, 197–198.

31 Janulaitis, A., *supra* note 9, p. 196; Al., M. Lietuvos teisė Ukrainoje. *Teisininkų žinios*. 1954, 9: 5.

32 Moskvič, L. G. Litovskije statuty v ukrainskoi sovietskoi istoriografii. *Pervyj Litovskij statut 1529 goda*. Vilnius, 1982, p. 139.

33 *Svod miestnych zakonov zapadnych gubernij*, *supra* note 8, p. X.

34 Maikov, P. M., *supra* note 22, p. 73.

Tokiu būdu, net visoje Rusijoje panaikinus Lietuvos Statutą, Imperijos įstatymų sąvade liko galioti straipsnių, kuriuose ne tik atspindimos iš Lietuvos Statuto paimtos teisės normos, bet ir į Statutą daromos oficialios nuorodos, o ir tekstai jame, palyginti su originalu, nedaug tepakeisti[35].

Lietuvos Statutu besiremiančios Kairiakrantės Ukrainos teisės išimtys Sąvade pradžioje sudarė 53 straipsnius (iš viso X tomo I dalis tuomet turėjo 4105 straipsnius)[36]. Vėlesnėse Sąvado laidose šioms teisės išimtims skirtų Sąvado X tomo straipsnių skaičius neliko pastovus, jų mažėjo ir 1900 bei 1914 metų Sąvado laidose sudarė 39 straipsnius bei prie kai kurių jų esančias pastabas[37].

Tačiau skaičiumi palyginti negausūs Černigovo ir Poltavos gubernijoms skirtas teisės išimtis fiksuojantys Rusijos imperijos įstatymų sąvado straipsniai savo turiniu vis dėlto buvo ganėtinai talpūs. Pavyzdžiui, 1900 metų laidos Rusijos imperijos įstatymų sąvado 295 straipsnis, skirtas mažamečių globotinių turto valdymui, jungė devynias savarankiškas normas, esančias Lietuvos Statuto V skirsnio 9 ir 11 artikuluose bei VI skirsnio 2, 4, 5 ir 11 artikuluose; trylika Sąvado 1005 straipsnio, reglamentuojančio kraičio klausimus, normų paimtos iš Statuto III skirsnio (17 ir 30 artikulų), V skirsnio (1–5, 16, 19 ir 53 artikulų) ir VII skirsnio; paveldėjimui po sutuoktinio mirties skirtas Sąvado 1157 straipsnis apima dešimt atvejų ir remiasi Lietuvos Statuto V skirsnio 1, 2, 5, 6, 10, 11, 13, 16 ir 21 artikulais bei VII skirsnio 17 artikulu. Todėl galima teigti, jog Rusijos imperijos įstatymų sąvade esantys Lietuvos Statuto nuostatai apėmė gana apčiuopiamą Lietuvos Statuto normų dalį, bet jų turinys buvo sutvarkytas, panaudojant modernesnes teisinės technikos priemones.

Pažymėtina, kad Černigovo ir Poltavos gubernijoms skirtos normos reglamentavo gana svarbius civilinės teisės dalykus. Šalia straipsnių, skirtų šeimos teisei (santuokai, turtiniams sutuoktinių santykiams, tėvų ir vaikų santykiams, globai) ir vaikų atidalijimui, buvo keletas straipsnių ir daiktinės bei prievolių teisės klausimais[38]. Nurodyti straipsniai, reglamentavę, pavyzdžiui, globos institutą, nuo rusų bendrųjų normų skyrėsi pilnametystės amžiumi, ryžtingesniu draudimo nusavinti mažamečio turtą gynimu, ištekančių merginų atleidimu nuo globos. Rusų Sąvado X tomo straipsniuose išdėstytos mažarusių teisės normos labiau nei bendrieji šio tomo straipsniai atspindėjo vyrų pranašumą prieš moteris, didesnį vaikų pajungimą tėvams, didesnę giminystės reikšmę, platesnę laisvę disponuoti turtu ir kt.[39]

Pagaliau, pažymėtinas ir dar vienas kanalas, kuriuo Lietuvos Statutų teisė buvo pasiekusi rusų Įstatymų sąvadą.

Rengiant ir tobulinant Rusijos imperijos įstatymų sąvadą, panorėta tiesiog pasinaudoti pasitaikiusia proga nesigarsinant bent nežymiai atnaujinti ir patobulinti galiojančią teisę.

---

35 Nolde, A. E., *supra* note 13, p. 288.

36 *Svod zakonov Rossijskoi imperii. Zakony graždanskije i meževyje*. T. X, č. I. Izdanije 1842 goda. Sankt-Peterburg. 1842; Janulaitis, A., *supra* note 9, p. 200.

37 Al., M., *supra* note 31, p. 5.

38 *Ibid.*

39 Nolde, A. E., *supra* note 13, p. 293, 312.

A. Noldė[40] yra norodęs, jog rengdami mažarusių teisines išimtis ir tuo tikslu lygindami Lietuvos Statuto ir Sąvado X tomo normas, Rusijos imperijos įstatymų tvarkytojai atkreipę dėmesį į kai kuriuos Lietuvos Statuto nuostatus: vieni jų esantys elementarūs, pasitaikantys visuose už Sąvado X tomą labiau pažengusiuose civiliniuose kodeksuose, kiti, „pilnai atitikdami bendrųjų civilinių įstatymų dvasią“, tiksliau išreiškė jau Sąvade esančius pradus[41]. Jie sumanę būsiant naudinga kai kuriuos tų nuostatų įtraukti į Sąvadą, paverčiant bendromis visai Rusijai normomis.

Senoji rusų literatūra užsimena ir apie kai kuriuos Vakarų gubernijų vietinių įstatymų, kildinamų iš Lietuvos Statuto, nuostatus, tais pačiais sumetimais perkeltus iš caro valia taip ir neįsigaliojusio sąvado į rusų Sąvadą ir todėl likusius galioti net nutraukus Lietuvos Statuto ir kitų jo pagrindu išleistų teisės aktų veikimą ir juos pakeitus bendrais rusų įstatymais[42]. Šiuo atveju kalbėta apie 1842 metų ir vėlesnių laidų Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalyje atsiradusius straipsnius, kartojusius Lietuvos Statutu paremtas Vakarų gubernijų vietinių įstatymų sąvado normas, tik šįkart jau skirtus visai imperijai.

Lietuvos Statuto nuostatų, panašiu būdu paverstų bendromis visai Rusijos imperijai Sąvado normomis, buvo ne taip jau ir mažai. Antai, Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo (1914 metų laidos) 1548 straipsnis skelbė: „Jeigu keli asmenys yra įsipareigoję ta pačia sutartimi, bet nenutarę, jog, neišpildžius sutarties, kiekvienas atsako už visus ir visi už kiekvieną, ir jeigu vieni iš jų atliko, o kiti neatliko savo įsipareigojimo, tad turintysis teisės reikalauti sutarties pildymo, turi kreiptis ne į visus įsipareigojusius, bet tik į tuos, kurie jos neišpildė“[43]; tais pačiais žodžiais išdėstyta ši taisyklė Vakarų gubernijų vietinių įstatymų sąvado projekto 857 paragrafe turėjo nuorodą į Lietuvos Statuto VII skirsnio 25 artikulą. Arba, rusų Sąvado X tomo 2055 straipsnis nustatė: „Jeigu nesant vietoje kreditoriaus arba dėl kito kokio dalyko negalima sumokėti nei jam, nei jo įgaliotiniui, tad skolininkas atėjus terminui pristato skolintą sumą į tinkamą teismą ir gauna iš jo kvitą“; ši norma paimta iš Vakarų gubernijų įstatymų sąvado 1082 paragrafo, kuris savo ruožtu remiasi Lietuvos Statuto IV skirsnio 29 artikulu. Galima kalbėti ir apie to paties X tomo 2235 straipsnį, kuriame skaitome: „Už tarnų padarytas kam nuoskaudas atsakomybė jų ponui tenka tik tuo atveju, kai nuoskaudos arba nuostoliai padaryti jo įsakymu; o priešingu atveju atsakyti gauna tik patys kaltininkai“; ši taisyklė skelbiama Vakarų gubernijų sąvado 1112 paragrafe, o jame esanti nuoroda rodo, kad ji pati buvusi nustatyta susintetinus Lietuvos Statuto I skirsnio 24 artikulą, IV skirsnio 48 ir 64, XI skirsnio 25 ir 37 artikulus. Panašiai pasakytina apie X tomo 521 straipsnį, kartojusį Vakarų sąvado 429 paragrafą (pagrįstą Lietuvos Statuto VII skirsnio 4 artikulo 2 paragrafu), ir apie kai kuriuos kitus atvejus.

---

40 Nolde, A. E., *supra* note 13, p. 303.

41 *Svod miestnych zakonov zapadnych gubernij*, *supra* note 8, p. XI.

42 Maikov, P. M., *supra* note 22, p. 106.

43 Čia ir kitur lietuviškas Rusijos imperijos įstatymų sąvado straipsnių tekstas paimtas iš: Šalkauskis, K. *Civiliniai įstatymai (X tomo 1 dalis)*. Neoficialinis leidinys. Kaunas, 1933.

A. Noldė nurodo daugiau nei 150 straipsnių, buvusių paimtų iš Vakarų gubernijų vietinių įstatymų sąvado projekto ir įtrauktų į Rusijos imperijos įstatymų sąvado IX, X ir XI tomus.

Galima manyti, kad šiais atvejais paminėtos taisyklės taip pat turėjo būti skirtos Černigovo ir Poltavos gubernijoms. Tačiau jas adresavus tik šiems regionams būtų susidariusi situacija, jog elementarų teisingumą deklaruojantys straipsniai Rusijoje, išskyrus dviejų gubernijų teritoriją, kitur nebūtų turėję galios. Todėl Sąvado rengėjams tekę rinktis, ar šių normų atsisakyti taip pat ir mažarusių atžvilgiu, ar padaryti jas bendras visiems. Pasirinkus antrąją išeitį, rengiant X tomo 1842 metų laidą, užuot kai kuriuos jo straipsnius skyrus vien tik Mažarusijai, jų pagrindu buvusios nustatytos teisės normos, taikytinos visoje Rusijoje[44]. Čia minimais atvejais atitinkamų normų šaltiniu Sąvade nurodyti Lietuvos Statutą, kaip caro įsaku tuo metu jau panaikintą, laikyta neprideramu („*neblagovidno*“)[45]. Tad šių Sąvado straipsnių nuorodose teisiniu jų šaltiniu nurodoma imperatoriaus 1842 m. balandžio 15 d. patvirtinta Valstybės tarybos nuomonė, kurios A. Noldė teigė neradęs ne tik Pilname Rusijos imperijos įstatymų rinkinyje, bet ir archyvų bylose; jo įsitikinimu tokio akto tiesiog nebuvę, o praktiką pasiremti faktiškai nesančia Valstybės tarybos nuomone jis vadino „tuščiu garsu“[46].

Ir toliau oficialiai kildinami iš atitinkamų Lietuvos Statuto artikulų liko tik tie Sąvado straipsniai, kurie fiksavo teisines išimtis, paliktas galioti Černigovo ir Poltavos gubernijose. Antai, su nuoroda į Lietuvos Statuto V skirsnio 8 ir 9 artikulus, Sąvado X tomo 7 straipsnis skelbė, jog tėvui ir motinai, valdantiems šiose gubernijose jų pilnametei dukrai priklausantį turtą, trukdant jai tekėti, ji galinti kreiptis į teismą ir, jam leidus, sudaryti santuoką; Sąvado 118 straipsnis, su nuoroda į Lietuvos Statuto V skirsnio 20 ir 22 artikulus, nurodė šiose gubernijose galiojančias išimtis, numatančias sutuoktinių turtui pasekmes, santuoką pripažinus negaliojančia arba juos išskyrus dvasiniame teisme.

Šitaip kartais atvirai, bet dažniau priešingai – mėginant dangstytis, į bendruosius rusų įstatymus pateko nemaža istorinės lietuvių teisės nuostatų.

3. Istorinės teisės normos, atkurtos Lietuvos valstybės teisėje

A. Janulaičio vertinimu, Lietuvos Statutas buvęs tobulesnis teisės šaltinis už beveik pustrečio šimto metų vėliau priimtą, bet „blogiau sudėtą“ Rusijos imperijos įstatymų sąvadą. Tuo pat metu jis pripažino, jog, skirtingai nei Statutas, Sąvado teisė, kaip galiojanti, iki pat Pirmojo pasaulinio karo buvusi vystoma, ją nuolat bent kažkiek mėginta derinti prie besikeičiančių gyvenimo sąlygų. Be to, nors ir svetima, bet veikusi beveik šimtą paskutiniųjų metų, ši teisė Lietuvos gyventojams buvo tapusi kur kas artimesnė ir geriau pažįstama, tiesiogiai ja remiantis netrumpą laiką buvo organizuotas ir reglamen-

44 Nolde, A. E., *supra* note 13, p. 303−304.

45 *Ibid.*, p. 299−301.

46 *Ibid.*, p. 302, 304.

tuotas visas jų teisinis gyvenimas[47]. Ir nors bendra to meto Lietuvos specialistų nuomone, ši teisė atsikūrusiai valstybei netikusi jau vien dėl to, kad buvusi pritaikyta didelių valstybių gyvenimo reikmėms[48], o „seni absoliutinės monarchijos ir liberalizmo tendencijos prisisunkę įstatymai“[49] nesiderinę su demokratine valstybės forma, jau nekalbant apie iš esmės pakitusią epochą. Deja, kito pasirinkimo nerasta.

Teisės, bet ne savos istorinės, o svetimos, perimamumas ir tęstinumas konstituciniu lygmeniu Lietuvoje buvo įtvirtintas jau pirmajame jos konstituciniame akte – 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Tarybos priimtuose Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose, kurių 24 straipsnyje paskelbta apie laikiną veikusiųjų iki Pirmojo pasaulinio karo įstatymų išsaugojimą tose teisinio reguliavimo srityse, kurios dar nebuvo reguliuojamos savų įstatymų. Tokiu būdu rusų įstatymai realiai tapo svarbiausiu atsikuriančios Lietuvos valstybės įstatymų recepcijos objektu, savotiškais atkuriamos nacionalinės teisės griaučiais.

Kaip bebūtų keista, bet plati rusų teisės Lietuvoje recepcija reiškė, kad sykiu su ja krašte liko galioti ir anksčiau šios teisės įvairiais keliais pasisavintos kai kurios Lietuvos Statuto normos, rusų įstatymai taip sudarė sąlygas „naujosios Lietuvos valstybės teisės ryšiui su senosios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės teise“[50], o tai leido visą nepriklausomybės laikotarpį jausti vidinį pasitenkinimą, jog „šis tas lietuviška yra ir dabar mūsų krašte veikiančioj teisėj“[51]. Tad nors paradoksalu, bet Lietuvos istorinės teisės normos į nepriklausomą Lietuvos valstybę faktiškai sugrąžintos ir čia įdiegtos per svetimą, rusų, teisę.

Vienu populiariausių teisės šaltinių, kadaise rusų užgrobtose lietuviškose žemėse veikusių vietoj Lietuvos statutų teisės, tapo civilinei teisei skirta Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis. Paskutinioji – 1914 metų – jo laida, kaip lietuviškose žemėse galiojusi Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, buvo pripažinta galiojančiu laikinu nepriklausomos Lietuvos valstybės civiliniu kodeksu. Būtent šis šaltinis, akumuliavęs savyje ir didžiąją išlikusių Lietuvos Statuto normų dalį, jas atnešė į Lietuvą. Išimtis šia prasme tebuvo Lietuvos Statuto nuostatus kartojantys Sąvado straipsniai, fiksavę tik Kairiakrantėje Ukrainoje galiojusias teisės išimtis ir neturėję Lietuvoje galios, vadinasi, nebuvę joje perimti ir po karo. Pastarieji nuostatai, vieninteliai lydimi nuorodų į atitinkamus Lietuvos Statuto artikulus, kaip „neliečiantys Lietuvos“, 1933 m. pasirodžiusiame K. Šalkauskio neoficialiame Rusijos Įstatymų sąvado X tomo 1 knygos vertime į lietuvių kalbą[52], net nebuvo išspausdinti.

Teisės normos, perimtos iš Lietuvos Statuto, Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tome buvo skirtos svarbiausioms civilinio teisinio reguliavimo sritims, buvo išmėtytos skyriuose, skirtuose daiktinei, prievolinei, santuokos ir šeimos teisei. Išlikusios Rusijos imperijos įstatymų sąvade, šios normos Lietuvoje galiojo iki pat bolševikinės jos okupa-

47 Janulaitis, A., *supra* note 5.

48 Šalkauskis, K. Įstatymų kodifikacija. *Teisė*. 1939, 46: 124.

49 Kavolis, M. Mūsų įstatymdavystė ir teisdarystė. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas, 1990, p. 328.

50 Lappo, J., *supra* note 21, p. 213.

51 Plateris, A., *supra* note 9, p. 221.

52 Šalkauskis, K., *supra* note 43.

cijos 1940 m., sudarydamos nebylų modernios Lietuvos valstybės teisės ryšį su istorine LDK teise.

Susigrąžintų per rusų Sąvadą atskirų Lietuvos Statuto normų, labai dažnai to net nežinant, naudojimas nepriklausomoje Lietuvos valstybėje kartais buvo palydimas idėjų atgaivinti savos istorinės teisės galiojimą platesniu mastu. Ne vienas ano meto autoritetingas teisininkas rėmė mintį pasinaudoti jos pavyzdžiu, rengiant būsimąjį nacionalinį Lietuvos civilinį kodeksą. Žinomas advokatas L. Veržbavičius teigė, jog nauja Lietuvos civilinė teisė turinti būti iš principo lietuvių istorijos produktas, išsaugantis senosios lietuvių teisės savybės, tik ji turinti būti suformuota remiantis modernia sistema ir pagrįsta šiuolaikiniais principais[53]. Naujai 1928 metų Lietuvos Valstybės Konstitucijos pagrindu įsteigtos Valstybės Tarybos memorandume Ministrų kabinetui apie šios institucijos ateities uždavinius buvo nurodoma, kad projektuojant naują Lietuvos civilinį kodeksą būtina pasinaudoti Lietuvos Statutu, kurio nuostatuose esanti pasireiškusi mūsų tautos teisinė sąmonė, o jo nustatytos taisyklės dar esančios gyvos teisiniuose žmonių papročiuose[54].

Prieš Valstybės Taryboje suformuojant komisiją lietuviškam civiliniam kodeksui rengti, ketvirtojo dešimtmečio viduryje jos pirmininkas S. Šilingas vienam Tarybos narių – Jonui Vileišiui, neslėpusiam savo nuostatos, jog ir modernus Lietuvos civilinis kodeksas turįs remtis Lietuvos Statuto pavyzdžiu[55], buvo pavedęs parengti šio kodekso *avant projet*, kurį būsimoji komisija galėtų laikyti savo darbo pagrindu. Tiesa, parengtas priešprojektis, pareikalavęs trejų metų darbo, ne dėl savo požiūrio į senąją Lietuvos teisę, o dėl kai kurių techninių trūkumų (definicijų ir kazuistikos gausos, didžiulės apimties, neteisinės kalbos), komisijos buvo ignoruotas[56].

Mintis panaudoti Lietuvos Statuto medžiagą ateityje išsilaisvinsiančios Lietuvos civilinio kodekso rengimui, sovietinės okupacijos metais išliko gyva lietuvių išeivijoje. Tikėtasi tam tikslui semtis medžiagą tiesiogiai iš Statuto – manyta esant galima, išvertus jį į lietuvių kalbą, mėginti tam pritaikyti kai kuriuos jo nuostatus[57]. Buvo siūlymų, galvojant apie būsimąjį civilinį kodeksą, nepamiršti carinėje Rusijoje rengto čia jau minėto Vakarų gubernijų vietinių įstatymų sąvado (įvardinamo Lietuvos įstatymų sąvadu) medžiagos[58], duodančios galimybę „patirti, kaip senoji Lietuvos teisė atrodė palyginti naujais laikais“[59], taip pat atsižvelgti į Černigovo ir Poltavos gubernijose galiojusias teisines išimtis – Lietuvos Statuto nuostatus, buvusius įtrauktus į Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo tekstą[60]. Pastarosios normos laikytos naujųjų laikų teisinės minties

53 Veržbavičius, L. Senoji Lietuvos šeimos teisė. *Teisė*. 1930, 18: 65.

54 Valstybės tarybos aiškinamasis raštas dėl reikalo išleisti visai Lietuvai vienas naujas civilinės teisės statutas. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 586, lap. 10–11.

55 Toliušis, Z. Jonas Vileišis: trumpa biografija. *Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius*. F. 66, saug. vien. 33, lap. 66−67; Kučys, A. *Vileišiai. Trijų brolių darbai tautai*. Chicago, 1993, p. 558.

56 Stravinskas, P. Kaip ruošėme Lietuvos Civilinį kodeksą. *Teisininkų žinios*. 1958, 25–26: 15; Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28: 49.

57 Butkys, Č. Užmirštas lobynas. *Lietuvis teisininkas*. 1952, 5: 50.

58 Liūdžius, J. Nuo svajonių į tikrovę. *Teisininkų žinios*. 1957, 21–22: 8.

59 Al., M., *supra* note 28, p. 8.

60 Al., M., *supra* note 31, p. 5.

paveiktu ir suprantama kalba išreikštu Lietuvos Statuto ekstraktu, kurį, rengiant medžiagą ateities Lietuvos civilinės teisės kodeksui, tektų atidžiai ir kritiškai išnagrinėti. Kviesta, pagaliau, pasinaudoti taip pat lietuvių teisiniais papročiais[61], nes teisė „turinti būti išauginta iš apačios, kaip augalas iš sėklų, o ne nukristi iš viršaus žemyn, kaip žaibas iš dangaus“[62]. Viltasi, jog istorinėje teisėje, „sename mūsų Statute rasime ne vieną lietuvišką mūsų laikus atitinkančią teisinę normą, kuri galėtų sudaryti gyvą ryšį tarp I, II, III ir būsimo IV Lietuvos Statuto“[63].

Nuo kalbų iki darbų, deja, tuokart nenueita.

Išvados

1. Esminiai pakitusiomis politinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis aplinkybėmis 1918 m. atkuriamoje Lietuvos valstybėje teisę imtasi atkurti naujais pagrindais: savo turiniu ji jau negalėjo būti tapati istorinei Lietuvos teisei, jos atkūrimas negalėjo eiti istorinės teisės atgaivinimo keliu. Nacionalinės teisės kūrimas pradėtas panaudojus plačią iki Pirmojo pasaulinio karo galiojusių svetimų teisės aktų, kurių daugumą sudarė rusų įstatymai, recepciją.

2. Vienu reikšmingų Lietuvoje recepuotosios rusų teisės šaltinių buvo LDK istorinė teisė, į rusų teisę įsiliejusi trimis svarbiausiais kanalais. Tai, pirmiausia, Lietuvos Statuto normų recepcija 1679 metų Soboro teisyne, kurių dalis iš jo vėliau perkelta į Rusijos imperijos įstatymų sąvadą; antrąją Lietuvos Statuto normų grupę šiame Įstatymų sąvade sudarė straipsniai, patekę į jį kaip susiklosčiusių istorinių aplinkybių suponuotos teisinės išimtys, galiojusios Kairiakrantėje Ukrainoje – Černigovo ir Poltavos gubernijose; pagaliau, trečia, kai kuriomis Lietuvos Statuto normomis buvo pasinaudota tiesiog rusų teisės atnaujinimo ir patobulinimo tikslais.

3. Su recepuotąja rusų teise į nepriklausomą Lietuvos valstybę sugrįžusiomis lietuviškos kilmės teisės normomis naudotasi anonimiškai, bet puoselėtos viltys ateityje jų panaudojimą plėsti per planuotus naujus savus įstatymus ir kodifikacijas.

Literatūra

Al., M. Lietuvos įstatymų sąvadas (1837 metų projektas) *Teisininkų žinios*. 1954, 8.

Al., M. Lietuvos teisė Ukrainoje. *Teisininkų žinios*. 1954, 9.

Al., M. Teisiniai papročiai. *Teisininkų žinios*. 1953, 5.

Anners, E. *Istorija evropeiskogo prava*. Moskva, 1996.

Butkys, Č. Užmirštas lobynas. *Lietuvis teisininkas*. 1952, 5.

Černov, V. M. Možno li sčitatj dokazannym, čto Litovskij Statut javliajetsia istočnikom V

61 Al., M. Teisiniai papročiai. *Teisininkų žinios*. 1953, 5: 3–4.

62 Stravinskas, P. Paprotinė teisė. *Teisininkų žinios*. 1957, 21–22: 6.

63 Plateris, A., *supra* note 9, p. 226.

i IX glav Sobornogo yloženija. *Slavianskij archiv*. Moskva, 1963.

Dainauskas, J. Lietuvos Statutas. *Mūsų Vytis*. 1961, 3.

Istorija gosudarstva i prava Ukrainskoi SSR v trioch tomach. Kiev, 1987, t. I.

Janulaitis, A. *Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas*. Kaunas, 1932.

Janulaitis, A. Kaip buvo panaikintas Lietuvos Statutas. *Teisė.* 1940, 52

Janulaitis, A. Lietuvos statutai ir jų istorija. *Lietuvos aidas*. 1918, 98.

Jučas, M. Primenenije Statuta 1588 goda v sudiebnoi praktike XVII-XVIII vekov. *Piervyj Litovskij Statut 1529 goda*. Vilnius, 1982.

Kavolis, M. Mūsų įstatymdavystė ir teisdarystė. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas, 1990.

Kučys, A. *Vileišiai. Trijų brolių darbai tautai*. Chicago, 1993.

Lappo, J. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XVI-jo amžiaus įstatymų kodifikacija. *Teisė*. 1940, 52.

Lappo, J. *1588 metų Lietuvos Statutas*. I tomas. Kaunas, 1936.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 1014, ap. 1, b. 27, 32.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 923, ap. 1, b. 586.

Lietuvos Tarybos Teisininkų komisijos 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.

Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius, 1991.

Liūdžius, J. Nuo svajonių į tikrovę. *Teisininkų žinios*. 1957, 21–22.

Maikov, P. M. *O Svode zakonov Rossijskoi imperii*. Sant-Peterburg, 1906.

Moskvič, L. G. Litovskije statuty v ukrainskoi sovietskoi istoriografii. *Pervyj Litovskij statut 1529 goda*. Vilnius, 1982.

Nolde, A. E. *Očerki po istorii kodifikacii mestnych graždanskich zakonov pri grafe Speranskom*. Vypusk 1. Popytka kodifikacii litovsko-polskogo prava. Sankt-Peterburg, 1909.

Obozrenije istoričeskich svedenij o Svode zakonov. Sankt-Peterburg, 1837.

P. Leono 1918 05 25 raštas Lietuvos valstybės tarybai. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 27, lap. 1.

Pachman, S. V. *Istorija kodifikacii graždanskogo prava v dvuch tomach*. T. I. Sankt-Peterburg, 1876.

Pachman, S. V. *Istorija kodifikacii graždanskogo prava v dvuch tomach.* T. II. Sankt-Peterburg, 1876.

Plateris, A. Lietuvos Statuto panaikinimo 100 metų sukaktis. *Teisė*. 1940, 52.

Plateris, A. Lietuvos Statuto sukaktis. *Aidai*. 1980, 4.

Plateris, A. Pirmasis Lietuvos Statutas. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1529 metų Statutas*. Chicago, 1971.

Plateris, A. Senosios Lietuvos teisės raida. *Naujoji viltis*. 1977, 10.

Polnoje cobranije zakonov Rossijskoi imperii. Sobranije vtoroje. T. XV. Sankt-Peterburg, 1840.

Pranešimai Lietuvių vyriausiosios tarybos Rusijoje. 1917, 1.

Raulinaitis, P.V. *Parlamentarizmas*. Klaipėda, 1925.

Russkoe zakonodatelstvo X-XX vekov. T. 3. Moskva, 1985.

Stravinskas, P. Kaip ruošėme Lietuvos Civilinį kodeksą. *Teisininkų žinios*. 1958, 2–26.

Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28.

Stravinskas, P. Paprotinė teisė. *Teisininkų žinios*. 1957, 21–22.

Svod miestnych zakonov Zapadnych gubernij. Projekt. Sankt-Peterburg, 1910.

Svod zakonov Rossijskich imperij. T. X, č. I. Izdanije 1914 goda. Sankt-Peterburg.

Svod zakonov Rossijskoi imperii. Zakony graždanskije i meževyje. T. X, č. I. Izdanije 1842 goda. Sankt-Peterburg. 1842.

Šalkauskis, K. *Civiliniai įstatymai (X tomo 1 dalis).* Neoficialinis leidinys. Kaunas, 1933.

Šalkauskis, K. Įstatymų kodifikacija. *Teisė*. 1939, 46.

Toliušis, Z. Jonas Vileišis: trumpa biografija. *Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius*. F. 66, saug. vien. 33, lap. 66–67

V. Stašinsko 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.

Valstybės Tarybos aiškinamasis raštas dėl reikalo išleisti visai Lietuvai vienas naujas civilinės teisės statutas. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 586, lap. 10–11.

Veržbavičius, L. Senoji Lietuvos šeimos teisė. *Teisė*. 1930, 18.

THE ECHO OF HISTORICAL LITHUANIAN GRAND DUCHY IN MODERN LAW OF LITHUANIA

Mindaugas Maksimaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Upon reinstitution of the Lithuanian state in the beginning of the twentieth century, some people reflected back to the times where Lithuanian law had European significance. However, it was concluded that the latter would not satisfy the needs of a modern state. The change in times made the continuation of the legal tradition impossible. Yet it was also impossible to put faith into fast creation of the essentially new Lithuanian legal system. Therefore, it was decided to accept a foreign system that was in place before the First World War – that of the Russian Empire.*

The law of the Lithuanian Grand Duchy (LGD) had an impact on the Russian law during the course of history. The most important channel was the reception of the Lithuanian Statute into the Sobor Code of 1679, which later resulted in the codex of the Russian Empire. The latter was also supplemented by the norms from the Lithuanian Statute relating to some exceptions in various regions covered. Some norms were imported purely for the purpose of renewal of the Russian legislation.

The reception of the Russian law in the independent Lithuanian state meant that together with it Lithuania had accepted historical norms from the Lithuanian Statute. In that manner, the modern Lithuanian law was related to the historical law of the LGD.

Keywords**:** *Law of the Lithuanian Grand Duchy, Russian imperial law, modern Lithuanian law, legal reception.*

Mindaugas Maksimaitis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy and History of Law, Professor. Research interests: history of Lithuanian law and legal thought.